

Põhiõigus sotsiaalkindlustusele

Mag. iur. Merle Malvet

Õiguskantsleri kantselei sotsiaalsete õiguste osakonna nõunik

Eesti Vabariigi põhiseaduse (PS) § 28 lõike 2 kohaselt on Eesti kodanikul õigus riigi abile vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral. Neist kolm esimesena nimetatut on klassikalised sotsiaalkindlustusega hõlmatud riskid. Puuduse korral osutatakse inimesele sotsiaalabi.

Riigikohtu praktikast tulenevalt tähendab PS § 28 lõikes 2 sätestatud mõiste *puudus* seda, et inimesel ja perekonnal ei ole piisavalt võimalusi igapäevaselt toime tulla. Sellisel juhul tuleb riigil tagada äraelamiseks vajalike minimaalsete tarbimisvajaduste rahuldamine. Siiski langeb inimese nõudeõigus riigi vastu täiesti või osaliselt ära, kui tal on perekonnaliikmed, kes on võimelised oma puudustkannatava perekonnaliikme eest hoolitsema (otsused 3-3-1-8-03, 3-4-1-7-03, 3-4-1-67-13, 3-16-1759).

PS § 28 lõikega 2 on riigile pandud ka kohustus luua sotsiaalkindlustussüsteem. See tähendab, et lisaks minimaalsete tarbimisvajaduste tagamisele tuleb riigil luua süsteem, mis aitaks inimesel sotsiaalse riski realiseerumisel hoida oma elatustaset, et see ei langeks tema tavapärase elatustasemega võrreldes põhjendamatult madalale. Riik võib sotsiaalkindlustussüsteemi kaudu abi andmist korraldada ise või teha seda muu isiku kaudu. Põhiseadusest ei tulene, et üht sotsiaalkindlustuse süsteemi ülesehitamise viisi tuleks eelistada teisele või ühe süsteemi kõrval tuleks kasutada teist. Oluline on, et loodud süsteem oleks jätkusuutlik. Üldjuhul eeldatakse ka inimese enda vastutust ja panust süsteemi finantseerimisse. Inimesele tagatud abi peaks olema seda suurem, mida suurem on olnud tema panus (otsus 5-20-3).

Sotsiaalkindlustussüsteemi loomise kohustusega (PS § 28 lg 2) on seotud inimese õigus saada abi selle süsteemi kaudu, kui tema olukord vastab seadusega kehtestatud tingimustele.

Võttes aluseks Riigikohtu seisukoha, et PS § 28 lõike 2 kaitseala tuleb tõlgendada laialt (otsused 3-3-1-27-11, 3-4-1-17-16), on võimalik sotsiaalseid põhiõigusi tõlgendada vähemalt kahel viisil:

- 1) põhiseaduse järgi on inimesel õigus ka neile sotsiaalkindlustuse liikidele, mille alust ei ole PS § 28 lõikes 2 otseselt nimetatud, näiteks tööõnnetus või laste ülalpidamine;
- 2) laiendatakse eelkõige puudusega seotud sotsiaalsete riskide loetelu, näiteks töö kaotus või töise sissetuleku kaotus, ning õigus sotsiaalkindlustusele on tagatud ainult vanaduse, töövõimetuse ja toitjakaotuse korral.

Riigikohtu senise praktika kohaselt tundub, et aluseks on võetud teine lähenemine ning muid sotsiaalse riski olukordi vaadeldakse pigem lähtudes sellest, kas sotsiaalse riski realiseerumine võib kaasa tuua inimese puudusesse langemise (otsused 3-3-1-27-11, 3-4-1-23-11, 3-4-1-17-16, 5-19-25).

Riigikohtu praktika kinnitab, et õigus rahalisele hüvitisele ei ole ainult sotsiaalne, vaid see on ka varaline põhiõigus ja seega PS § 32 kaitsealas. Eeltooduga seoses on Riigikohus sedastanud, et hüvitise maksmisel saab riik piiranguid seada seda vähem, mida sihtotstarbelisem ja kohustuslikum on hüvitise finantseerimine. Näiteks, valides töötu kaitsmiseks sundkindlustusel põhineva süsteemi, on Riigikogu oma otsustusruumi PS § 28 lõikes 2 sätestatud kohustuse täitmiseks regulatsiooni kujundamisel oluliselt kahandanud (otsus 3-4-1-17-16).